

Bob den Uyl. *Het reizen vereist sterke zenuwen.* Thomas Rap

Een van de mooiste verhalen van Bob den Uyl (1930-1992) staat in zijn tweede bundel *Een zachte fluittoon* uit 1968. Het verhaal heet 'Brekend glas' en het gaat over - tja, waar gaat het over? Dat is minder makkelijk te zeggen. Een man, de verteller, bezoekt in Parijs een wassenbeeldenmuseum waar hij gefascineerd raakt door een oude grammofoonplaat die daar steeds wordt gedraaid. Hij ontmoet er een man en een vrouw, voert vele gesprekken met de man, totdat de vrouw bij hem aanklopt en zich binnen de kortste keren in zijn armen stort. Samen wonen ze een paar maanden in Veere, en gaan dan op zoek naar de door de vrouw verlaten man, die een huis in Nederland blijkt te bezitten.

Daar aangekomen, zien ze de voordeur op een kier staan, terwijl binnen achter de kamerdeur de muziek van de grammofoonplaat klinkt. De verteller voelt de klanken om hem heen 'golven als een bruisende zee'. En dan volgen deze slotzinnen: 'Totdat ik een klein bloedstroompje zag dat oneindig traag onder de deur door kroop, en ik eindelijk wist dat ik getuige was van een drama waarvan ik de omvang in het geheel niet begreep. Wat ik, eerst vaag en langzamerhand steeds duidelijker, wel besefte was dat ik, in plaats van één van de hoofdfiguren, slechts een toeschouwer was geweest, en misschien zelfs dat niet eens!'

Het verhaal is jammer genoeg niet opgenomen in *Het reizen vereist sterke zenuwen*, een nieuwe bloemlezing van Den Uyls verhalen. De anonieme samenstellers zijn geëxcuseerd omdat zij zich hebben geconcentreerd op het reisverhaal, een genre dat Den Uyl met grote hardnekkigheid heeft beoefend, en 'Brekend glas' is nu eenmaal geen reisverhaal. Wel past het heel goed bij de sfeer en de toon die we in de reisverhalen aantreffen.

Ook daarin heerst een milde verbijstering, aangelengd met melancholie, over de wereld die zoveel onbevattelijker en onhanteerbaarder blijkt te zijn dan hij er vanuit de huiselijke leunstoel uitzag. Reizen (liefst per trein en fiets) is bij Den Uyl een riskante onderneming, vol gruwelen en gevaren waarvan de reiziger gedoemd is het hulpeloze slachtoffer te worden. Tijdens vrijwel iedere reis doet zich op zeker moment de vraag voor waarom hij in hemelsnaam op pad is gegaan. Reizen heeft geen enkele zin, geeft Den Uyl grif toe, 'eigenlijk kun je maar beter thuis blijven'. Maar hoe komt het dan dat iedereen toch zo graag op reis gaat, de schrijver zelf voorop?

De vraag heeft Den Uyls volle aandacht. In een zeer vermakelijk verhaal ('Donker Spanje') over de nagenoeg onneembare barrières die een reiziger in Spanje te wachten staan als hij zo onverstandig is om van bus of trein gebruik te willen maken, lezen we: 'De oplossing staat me al voor de geest maar is nog te vaag om in heldere bewoordingen gegoten te worden'. De oplossing blijft de lezer uiteraard onthouden, tenzij die zou luiden dat reizen Den Uyl meer dan wat ook voorziet van materiaal voor zijn verhalen.

Al die grote en kleine ongemakken, de pech en de tegenslag, het onheroïsche avontuur en de relatieve eenzaamheid onderweg - reizen lijkt het leven zelf wel, in een geconcentreerde vorm, die het toeval, de absurditeit en de lulligheid van het bestaan

haarscherp doet uitkomen.

`Alles loopt verkeerd af omdat een goede afloop niet bestaat', licht Den Uyl zijn levensvisie toe. Wat we de verkeerde afloop plegen te noemen is de normale afloop; alleen, door het de verkeerde afloop te noemen houden we, tegen beter weten in, de illusie van een goede afloop in stand. `Alles is altijd nog weer erger dan je je had voorgesteld', luidt een andere opwekkende stelregel van Den Uyl. Opwekkend, omdat hij zich er toch niet door terneer laat drukken. Hoewel hij als een ware hypochonder doorlopend wordt geteisterd door hoofdpijn, misselijkheid of `mensenschuwheid', weerhoudt dit alles hem er niet van steeds opnieuw de wereld in te trekken.

Bij voorkeur zonder doel of bestemming. Of, omdat er nu eenmaal een aanleiding moet zijn om in beweging te komen, met een volstrekt willekeurige bestemming, waarvan het niet uitmaakt of deze bereikt wordt, zoals Bamberg in het meanderende verhaal `Hoe Bamberg te bereiken'. De afleiding blijkt keer op keer zo groot, dat tal van plaatsen worden aangedaan, maar niet Bamberg, dat kan worden toegevoegd aan de lijst met `onbereikbare plaatsen' die we Den Uyl in een ander verhaal geestdriftig zien samenstellen, onder het karakteristieke motto dat hij beter is in het `maken' dan in het `uitvoeren' van plannen.

Een en ander wordt uit de doeken gedaan met groot gevoel voor het zotte detail. Wie wil weten hoe het is om op één schoen door Venlo te lopen (nadat je de nacht ervoor de andere schoen tijdens een valpartij bent kwijtgeraakt) komt bij Den Uyl volledig aan zijn trekken. Tijdens een interview met Albert Speer, Hitlers vroegere architect en minister van wapenering, gaat de aandacht vooral uit naar het bodempje whisky dat de beide interviewers na veel gedoe wordt aangeboden, want hoofd- en bijzaken kennen bij Den Uyl een geheel eigen hiërarchie. En in een verhaal over een liftreis door Frankrijk krijgen we alles te horen over de vergeefse pogingen van de even jeugdige als overmoedige Den Uyl om midden in de nacht een kapotte autoband geplakt te krijgen.

In feite zijn het verhalen van niets, en juist daarin lijkt voor de schrijver hun aantrekkelijkheid te schuilen. Zijn specialiteit is het om van niets iets te maken, dat wil zeggen: een verhaal, waar je op z'n minst om kunt grinniken dankzij ironie en overdrijving. Zo wordt Den Uyl bekropen door een `verstikkende woede' als een hotelier hem aanraadt geduld te hebben met zijn filterkoffie. Op z'n Bomans' schrijft hij: `De naïeveling was zich er niet van bewust dat hij met zijn leven speelde'. Een dwaze advertentie scheurt hij `kwijlend van genoeg' uit een Belgische krant. En na enige tegenslag, een confrontatie met bureaucratische starheid (het gaat om het uitladen van een fiets uit de trein), staat er, als betrof het een handleiding in levenskunst: `Een opgewekt gedragen berusting is hier de enig doeltreffende houding'.

Behalve aan Bomans moest ik ook geregeld denken aan Gerard Reve en diens gezegende geoudehoer. Den Uyl kan er ook wat van en komt, net als zijn beroemdere collega, niet zelden tot aardige resultaten, waarbij moet worden opgemerkt dat `aardig' in zijn vocabulaire zo ongeveer de hoogste lof vertegenwoordigt. Desondanks treedt op den duur een zekere voorspelbaarheid in. De laconiek-humoristische toon krijgt dan iets sleets, terwijl de verhalen zelf, vaak niet veel meer dan losjes aaneengevoegde anekdotes, dreigen te ontaarden in een vermoeid en vermoeiend soort cabaret.

Op zeker moment is het gewoon op, krijg je de indruk, en wordt de schrijver het slachtoffer van het feit dat zijn lezers dit soort verhalen kennelijk van hem verwachten. Door aan die verwachting te voldoen en in dezelfde trant door te schrijven brengt hij onbedoeld de grenzen van het genre en van zijn eigen literaire veerkracht aan het licht. Dat is geen ramp, want in zijn beste verhalen (het leeuwendeel van deze bundel, gelukkig) is het zover nog niet en valt er een hoop te genieten.

Na zijn dood in 1992 is Bob den Uyl, die tijdens zijn leven een niet eens zo geringe populariteit genoot, langzaam maar zeker in de vergetelheid verdwenen, niet meer herdrukt en dus amper nog gelezen. Dankzij de redactie van de VPRO-gids (die een naar Den Uyl vernoemde prijs voor reisverhalen heeft ingesteld) en dankzij deze welkome bloemlezing wordt hij daar nu terecht uit gered.

Hopelijk blijft het hier niet bij, maar komt er een soortgelijke bloemlezing van zijn andere, meer onmiskkenbaar verzonnen en soms zelfs fantastische verhalen. Dan kan ook een schitterend specimen als 'Brekend glas' een tweede leven krijgen en zal de omvang van Den Uyls beperkte, maar niet te versmaden talent opnieuw ten volle zichtbaar worden.

(NRC Handelsblad, 2-7-2004)